

Bitva u Kurska

Vítězství, jichž dosáhla Sovětská armáda ve Velké vlastenecké válce v letech 1941 až 1945, prokázala zřetelně pokrokový charakter sovětského vojenského umění. Ve velkých bitvách u Moskvy, Stalingradu a Kurska se potvrdila převaha sovětské strategie, operačního umění a taktiky nad vojenskou teorií a praxí fašistického wehrmachtu, který byl v té době nejsilnější armádou kapitalistického světa. V bitvě u Kurska, jejíž 45. výročí si připomeneme v letních měsících roku 1988, se rozvinulo a obohatilo sovětské vojenské umění o nové formy vedení obranných a útočných operací. V teorii, ale především v praxi, se znovu potvrdily přednosti společenského zřízení a vojenské organizace socialistického státu, jehož lid je veden komunistickou stranou.

Ozbrojené síly SSSR uskutečnily v letech 1941—1945 více než 50 rozsáhlých operací skupin frontů, kolem 250 frontových a řadu vzdušných a námořních operací, tisíce sražení a bojových akcí různého rozsahu. Většina z nich se vyznačovala originalitou zámyslu, vysokým bojovým mistrovstvím velitelů a vojáků Sovětské armády a efektivností úderů zasažených hitlerovské armády a jejím spojencům. Těmito pokrokovými rysy se výrazně vyznačovala bitva u Kurska, která je proto právem řazena na přední místo v dějinách druhé světové války.

Po porážkách, které utrpěla hitlerovská armáda ve stalingradské bitvě, pokusilo se fašistické Německo ještě jednou zvrátit situaci ve svůj prospěch. Začalo proto od dubna roku 1943 připravovat velký letní útok (operace Zitadelle), který měl být veden v prostoru kurského výběžku sovětsko-německé fronty. Německé velení plánovalo, že vojska wehrmachtu uskuteční nejdříve sbíhavé údery ze severu a jihu proti základnám kurského výběžku a zničí protistojící sovětská vojska Středního a Vo-

roněžského frontu. Následovat měl úder wehrmachtu do týlu Jihozápadního frontu. Fašisté předpokládali, že pak se jim podaří rozvinout útok na severovýchod. Předvídali též nový úder na Leningrad.

Do útočného uskupení wehrmachtu bylo zařazeno 50 nejbojeschopnějších divizí včetně šestnácti tankových a motorizovaných divizí a řada zbytečných útvarů. Pozemní vojska nepřítele byla podporována 6. a 4. leteckou armádou. Celkem měl nepřítel v sestavě svých úderných uskupení více než 900 000 vojáků, asi 10 000 děl a minometů, téměř 2700 tanků a útočných děl a kolem 2500 letadel (bylo to 75 % tankových divizí a více než 65 % bojových letounů). Fašistické velení předpokládalo, že dosáhne operačního úspěchu zejména v důsledku hromadného zasazení nové bojové techniky — tanků typu Tiger a Panther, útočných děl typu Ferdinand, stíhacích letounů FW 190 A a bitevních letounů Hs 129.

Přípravy hitlerovské armády na velký útok v prostoru kurského výběžku byly včas zjištěny různými druhy průzkumu sovětských vojsk. Proto hlavní stan sovětského vrchního velení rozhodl dočasně přejít k záměrně vedené obraně v kurském výběžku. Originalnost a novost zámyslu obranné operace spočívaly v tom, že z vcelku příznivé vojenskopolitické situace, za stavu, kdy Sovětská armáda měla ve svých rukou strategickou iniciativu a všeobecnou převahu sil a prostředků, bylo rozhodnuto vést nejdříve obranu a vytvořit tak ještě příznivější poměr sil pro protiútok a následný přechod do všeobecného strategického útoku. Z toho důvodu se bitva u Kurska odehrála ve dvou fázích — 1. obranná operace skupiny frontů, 2. útočná operace skupiny frontů, na kterou bezprostředně navázal všeobecný útok Sovětské armády na frontě od Velkých Luk až po Tamaň.

Obranná operace Sovětské armády u Kurska (5. až 23. července 1943)

Úkolem odrazit útok nepřítele z prostoru Orla proti severní základně kurského oblouku byla pověřena vojska Středního frontu (velitel armádní generál K. K. Rokossovskij). Úkol odrazit úder fašistů z prostoru Bělgorodu proti jižní základně kurského oblouku byl svěřen vojskům Voroněžského frontu (velitel armádní generál N. F. Vatutin).

Oba fronty měly na začátku obranné operace 1 338 000 vojáků a důstojníků, více než 19 000 děl a minometů, 3444 tanků a samohybných děl a 2172 letadla. V týlovém prostoru východně od Kurska byl rozvinut Stepní vojenský okruh (od 9. července Stepní front), který vytvářel strategickou zálohu sovětského hlavního velení (5 vševojskových, 1 tanková a 1 letecká armáda, 1 střelecký, 6 tankových a mechanizovaných a 3 jezdecké sbory). Úkolem Stepního vojenského okruhu bylo zabránit hlubokému průlomu nepřítele a po přechodu do protiútku zvětšovat sílu úderu sovětských vojsk.

Základem organizace obrany u Kurska byla idea hlubokého uclnění bojových sestav vojsk a jejich obranných postavení s bohatě rozvinutým systémem zákopů a ženiálních prvků. U Středního a Voroněžského frontu bylo připraveno 5 až 6 pásem obrany (z toho dvě pásma v taktické hloubce a jedno armádní pásmo) a tři frontové čáry obrany. Také Stepní vojenský okruh budoval vlastní čáru obrany. Ještě dále na východ byla budována podél levého břehu Donu státní čára obrany. V souhrnu bylo připraveno osm obranných pásem a čar do celkové hloubky 250 až 300 km.

Ženiálně byla nejrozvinutější taktická hloubka obrany, která dosáhla poprvé hloubky 15 až 20 km. Hlavní pásmo obrany se skládalo ze 2 až 3 postavení, z nichž každé mělo 2 až 3 zákopy propojené spojovacími zákopy. Hloubka obranného postavení činila 1,5 až 2 km. Hlavní a druhé pásmo bylo opěvněno nejsilněji.

Obrana u Kurska byla připravována především jako protitanková, a to do hloubky 30 až 35 km. Jejím základem byly protitankové opěrné body, budované zpravidla v praporecích (rotních) rajónech obrany, a protitankové rajóny, budované samostatně nebo v rámci plukovních úseků obrany. Byla posilována manévrem protitankových dělostřeleckých záloh. Palebný systém protitankových opěrných bodů (rajónů) byl koordinován s palbou dělostřelectva, rozmístěného v odkrytých a zakrytých posta-

veních a s palbou dělostřelectva protitankových záloh. Důležitou součástí protitankové obrany byly pohyblivé odhady zatařasovací a silně rozvinutý systém ženiálních překážek.

Rozhodujícím předpokladem pevné obrany se stalo soustředění sil a prostředků na pravděpodobných směrech úderu fašistických vojsk a dále to, že vojska frontů byla uclněna do velké operační hloubky (50 až 70 km). Byla rovněž zorganizována silná protivzdušná obrana, do níž bylo zapojeno stíhací letectvo a protiletadlové dělostřelectvo frontů a značná část vojsk protivzdušné obrany státu. Celkem bylo v protivzdušné obraně soustředěno 1786 protiletadlových děl. To umožnilo bránit bojové sestavy vojsk několikapatrovou palbou protiletadlového dělostřelectva. Velký důraz byl kladen na zajištění protivzdušné obrany železnic.

V přípravě obrany u Kurska sehráli významnou roli též partyzáni i obyvatelstvo kurské, orlovské, voroněžské a charkovské oblasti. Stranickopolitická práce se v období před zahájením bojů soustředila na vytváření energické rozhodnosti důstojníků a vojáků v boji s nepřátelskými tanky, houževnatosti v obraně a uvědomělého nadšení při přechodu do protiútku.

Důkladně a všestranně přípravu sovětských vojsk k obraně kurského oblouku prokázaly své oprávnění, jakmile nepřítel zahájil své vstřícné údery směrem na Kursk.

Fašistický útok proti severní základně kurského oblouku (orelský směr) byl otevřen již v samotném počátku 5. července. Sovětské dělostřelectvo uskutečnilo na základě zpráv průzkumu mohutnou dělostřeleckou protipřipravu, která způsobila soustředěným fašistickým vojskům citelné ztráty a vedla ke zdržení nepřátelského útoku téměř o tři hodiny. Nepřítel zasadil do útoku na 1200 tanků a útočných děl. V úporných pozemních a vzdušných bojích se podařilo sovětským vojskům zastavit útok fašistů na jednotlivých směrech. Za sedm dnů se nepřítel vklínil do sovětské obrany pouze 10 až 12 km. Vojska Středního frontu úspěšně vyřešila úkoly obrany vlastními silami, aniž bylo nutné zasadit do boje zálohy hlavního stanu.

Neúspěšně skončil také útok nepřítele v jižní části kurského výběžku (bělgorodský směr). Nepřátelský útok, podporovaný 1500 tanky, se soustředoval od 5. července. První den útoku zasadil nepřítel do střetnutí až 700 tanků a útočných děl, jejichž

úder byl podporován velkými silami fašistického letectva. Ale už koncem 9. července bylo jasné, že německý útok proti vojskům Voroněžského frontu ztrácí dech.

Velení fašistických vojsk přeneslo proto hlavní úsilí útoku ve směru na Prochorovku s cílem zmocnit se Kurska úderem z jihovýchodu. Sovětské velení zjistilo záměr nepřítele a včas zasadilo proti útočícím fašistům část svých záloh (5. gardovou tankovou a 5. gardovou armádu a dva tankové sbory). Dne 12. července došlo v prostoru Prochorovky k největšímu tankovému střetnému sražení za druhé světové války. Zúčastnilo se ho na obou stranách 1200 tanků a samohybných děl. Fašisté ztratili během 12. července na 400 tanků a více než 10 000 vojáků, kteří padli. V bitvě u Kurska nastal přelom. Rozsah a intenzita nepřátelských úderů se začaly zmenšovat. Vojskům wehrmachtu se podařilo dosáhnout průlomu sovětské obrany pouze do hloubky 35 km. Udržet úzké pásmo průlomu se jim ale nepodařilo. 16. července zahájila nepřátelská vojska pod silnou ochranou zadních vojáků odchod do výchozího prostoru.

Vojska Voroněžského frontu přešla ihned do pronásledování nepřítele. V noci na 19. července byl podle směrnic hlavního stanu zasazen do boje také Stepní front. Do večera 23. července pronikla sovětská vojska v jižní části kurského oblouku na čáru, kterou zaujímala před zahájením obranné operace.

Obranná operace Středního a Voroněž-

ského frontu u Kurska skončila totálním neúspěchem hitlerovské armády. Během několika málo dní ztroskotal plán fašistického velení odřezat sovětská vojska v kurském oblouku, zmocnit se strategické iniciativy a proniknout znovu do operační hloubky sovětské obrany. Koncepce německého generálního štábu, který se snažil soustředit veškeré síly k zasazení počátečního úderu, selhala. Jakmile nastala krizová situace, nebylo velení wehrmachtu s to zabezpečit narůstání sil útočících uskupení. Nepřítel vykrvácel v síti sovětských obranných zařízení a v palbě sovětského dělostřelectva a pod úderu sovětského letectva.

Nové prvky sovětské obrany ve spojení s hrdinstvím a vlastenectvím sovětských obránců prokázaly nejen převahu, ale též tvořivý charakter sovětského vojenského umění, které uplatnilo nové, účinnější formy vedení obrany. Tvořivý charakter sovětského vojenského umění se v této fázi bitvy u Kurska projevil v iniciativním zavádění nových výsledků vojenské teorie do bojové praxe. V dané situaci to vedlo k rychlému vyčerpání sil nepřítele a k vytvoření příznivých podmínek pro přechod do protíutoku. Složitý problém obnovení narušené strategické fronty, který byl v letech 1941–1942 zvládnut teprve po dlouhotrvající obraně, byl v roce 1943 vyřešen během několika dnů. Protíutok u Kurska byl zahájen na orelském směru už 12. července, tedy již v den velkého tankového sražení u Prochorovky.

Protíutok sovětských vojsk (12. července — 23. srpna 1943)

Protíutok Sovětské armády na orelském směru byl zahájen 12. července úderem vojsk levého křídla Západního frontu, jež velel generálplukovník V. D. Sokolovskij. Současně zahájila útok vojska Brjanského frontu pod velením generálplukovníka M. M. Popova. Útočné operace se zúčastnilo zpočátku pět vševojskových armád, které byly podporovány dvěma leteckými armádami. O tři dny později přešla do protíutoku také vojska pravého křídla Stepního frontu, jež velel generálplukovník I. S. Koněv.

Překvapivé úderu sovětských vojsk donutily velení nepřátelské skupiny armád Mitte k rychlému přesunu divízi z jiných úseků fronty na ohrožené směry. Sovětské hlavní velení učinilo vše potřebné, aby zabránilo nepříteli změnit poměr sil ve svůj prospěch. Do boje byly nasazeny zálohy hlavního velení: Západní front byl zesílen 4. tankovou a 11. armádou a 2. gardovým

jezdeckým sborem; Brjanský front byl zesílen 3. gardovou tankovou armádou.

Úder vojsk Brjanského frontu vedl k operačnímu obchvatu nepřátelského uskupení u Mcenska. Nepřítel byl donucen zahájit ústup. Dne 5. srpna osvobodila vojska Brjanského frontu v součinnosti s křídly uskupení Západního a Středního frontu po úporných bojích Orel. Tentýž den byl na jižním úseku kurského oblouku osvobozen Bělgorod vojsky Stepního frontu. Tato událost se z rozhodnutí sovětského vrchního velení stala podnětem k zavedení tradice dělostřeleckých salv na počest osvobozených sovětských a později jiných měst za hranicemi Sovětského svazu.

Do 18. srpna pronikla sovětská vojska k předem připravené čáře nepřátelské obrany východně od Brjanska, opírající se o řeku Děsnu a její přítoky. Likvidace velkého výběžku nepřátelské fronty v prostoru Orla byla skončena. Během 37 dnů

postoupila sovětská vojska na západ až o 150 km, přičemž rozdrtila za vydatné podpory partyzánů 15 nepřátelských divízi. Byly vytvořeny příznivé podmínky k rozvinutí útočné operace skupiny frontů na západ k Dněpru.

Druhá část protiútoků Sovětské armády v létě roku 1943 se rozvíjela v prostoru jižního úseku kurského oblouku, tj. na bělgorodsko-charkovském směru.

Po mohutné dělostřelecké a letecké přípravě vedla vojska vnitřních křídel Voroněžského a Stepního frontu silný rozřinavý úder. Jakmile se pěchota vklínila do hlavního pásma nepřátelské obrany, byly do boje zasazeny předsunuté brigády 1. a 5. gardové tankové armády, které dokončily průlom. Bezprostředně na to začaly tankové a mechanizované svazky pronásledovat nepřítele do operační hloubky. Nepřítel utrpěl citelné porážky.

Do konce 11. srpna rozšířila vojska Voroněžského frontu průlom nepřátelské obrany do značné hloubky směrem na západ a jihozápad. Útvary 1. tankové armády přetaly v průběhu protiútoků železnici vedoucí z Charkova do Poltav a obchvátily Charkov od západu. Téhož dne pronikla od severu k vnějšímu oblouku nepřátelské obrany u Charkova vojska Stepního frontu.

Mezitím stačilo nepřátelské velení přisunout do ohroženého prostoru z Donbasu své operační zálohy. Pokusy nepřítele za-

stavit sovětská vojska silnými protiúderými ale selhaly. Situace nepřátelských vojsk v Charkově se stala bezvýchodná. Po úporných bojích osvolodila vojska Stepního frontu v součinnosti s vojsky Voroněžského a Jihozápadního frontu 23. srpna Charkov.

V bělgorodsko-charkovské operaci, již byla ukončena bitva u Kurska, bylo poraženo 15 nepřátelských divízi. Sovětská vojska postoupila na jih a jihozápad o 140 km a vytvořila příznivé podmínky pro další vedení útočných operací skupiny frontů, jejichž cílem bylo osvolovení sovětské Ukrajiny na levém břehu Dněpru.

Vítězství Sovětské armády u Kurska mělo mimořádný vojenský a politický význam. Hitlerovská armáda byla oslabena o dalších 30 elitních divízi, z nichž bylo 7 tankových. Nepřítel ztratil asi půl miliónu vojáků, 1500 tanků, 3000 děl a 3700 letadel. Ztroskotání letního útoku wehrmachtu navždy pohřbilo mýtus o tom, že Sovětská armáda je schopna útočit jedině v zimě. Útočná strategie wehrmachtu byla naprosto přesvědčivě poražena a naopak Sovětská armáda se pevně chopila strategické iniciativy, kterou úspěšně rozvíjela na podzim roku 1943 v bitvě o Dněpr. Ta vyvrcholila osvobozením hlavního města Ukrajinské SSR Kyjeva vojsky 1. ukrajinského frontu 6. listopadu za vynikající spolupráce 1. československé brigády v SSSR.

□

Vítězstvím Sovětské armády u Kurska a proniknutím sovětských vojsk k Dněpru byl zakončen základní přelom v průběhu druhé světové války. Nacistické Německo a jeho spojenci byli donuceni přejít do obrany na všech bojištích druhé světové války. Porážka značných sil wehrmachtu na sovětsko-německé frontě vytvářela příznivé předpoklady též pro rozvinutí strategické iniciativy západních spojenců, což se projevilo zejména v průběhu vylovení anglo-amerických vojsk na Sicílii a v jižní Itálii. V důsledku úspěchů Sovětské armády v létě roku 1943 se také aktivizoval protifašistický národně osvobozenecký boj v zemích okupovaných hitlerovskými vojsky. Došlo k dalšímu upevnění mezinárodního postavení SSSR, jak se to prokázalo v průběhu teheránské konference nejvyšších představitelů vlád SSSR, USA a Velké Británie.

V období protiútoků u Kurska došlo k dalšímu rozvoji sovětského vojenského umění. V první řadě došlo k uplatnění no-

vých metod organizace strategické součinnosti mezi skupinami frontů. Byly získány cenné zkušenosti z použití strategických záloh, s jejichž pomocí dosáhlo sovětské vrchní velení změny v poměru sil na frontě ve svůj prospěch. Cenná poučení byla vyvozena ze soustředování sil a prostředků na rozhodujících směrech útoku. V létě roku 1943 se poprvé v průběhu války začaly vytvářet druhé sledy frontů v síle 1 až 2 vševojskových armád a uskupení rychlých vojsk. Velitelé frontů mohli tak stupňovat úder prvního sledu a rozvíjet úspěch do hloubky nebo do stran, prolomovat mezilehlá postavení nepřátelské obrany a odrážet protiúder fašistických divízi.

V bitvě u Kurska se také zvýšila úloha dělostřelčů v protiútku. Na směru hlavního úderu útočících vojsk připadalo 150 až 230, maximálně 250 děl a minometů na kilometr fronty.

Tankové a mechanizované vojsko se začalo v průběhu protiútoků u Kurska vy-

užívat jako hlavní prostředek velitelů frontů a armád k dokončení průlomu nepřátelské obrany a k rozvíjení taktického úspěchu v úspěch operační. Zkušenosti z bojové činnosti v orelské operaci prokázaly, že není vhodné používat tankové sbory a armády k průlomu silně vybudované obrany nepřítele, protože to vedlo k velkým ztrátám. Jako výhodnější se jevílo využití předemutovaných tankových brigád k dokončení průlomu taktické hloubky obrany, jak tomu bylo na bělgorodsko-charkovském směru. Hlavní síly tankových armád a sborů byly pak úspěšně využity k činnosti v operační hloubce.

V bitvě u Kurska bylo rozvinuto také vojenské umění letectva. Došlo k ještě větší koncentraci sil frontového a dálkového letectva na hlavních směrech a byla zdokonalena součinnost letectva s pozemním vojskem. V průběhu protitoku byly ověřeny nové metody činnosti letectva, souhrnně označované jako letecký útok. Bitevní a bombardovací letectvo nepřetržitě napadalo nepřátelská uskupení a objekty a poskytovalo podporu pozemnímu vojsku. Sovětské letectvo získalo v létě roku 1943 definitivně strategickou nadvládu ve vzduchu a přispělo podstatně k vytvoření příznivých podmínek pro další útočné operace.

Strategické řízení sovětských vojsk v bitvě u Kurska se vyznačovalo vysokou centralizací, schopností brát reálně v úvahu změněnou situaci a volit nejučelnější formy boje. Originalita a tvůrčí řešení složitých strategických, operačních a taktických úkolů sovětskými veliteli také prokázaly převahu sovětského vojenského umění nad principy vojenské doktríny wehrmachtu.

V bitvě u Kurska došlo též k tvořivému rozvinutí dalších součástí sovětské vojenské organizace. Orgány strategického, frontového, armádního a vojskového týlu získaly cenné zkušenosti ze zabezpečování vojsk. Týlové útvary a zařízení se v tomto období války přiblížily k frontě. To umožňovalo plynulé zásobování vojsk a včasnou evakuaci raněných a nemocných. Souběžně narůstala také odpovědnost všech druhů dopravy za rychlou a plynulou přepravu obrovského množství materiálu z ústředních základů a skladů do týlových základů a skladů frontů, armád, divizí a útvarů.

Zkušenosti a poznatky z bitvy u Kurska zůstávají poučné pro velitele současných armád socialistického typu především z hlediska tvořivého hledání nových, spolehlivých metod vedení všech druhů bojové činnosti, jejímž hlubším smyslem zůstává spravedlivá obrana socialistické vlasti.